російськими навчальними закладами. Цей процес супроводжувався помітним звуженням сфери вживання рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волынские епархиальные ведомости. - 1887. - № 5,- С.151-153.
2. Волынские епархиальные ведомости. - 1891. - № 23.- С.672-676.
3. Волынские епархиальные ведомости. - 1893. - № 6. - С.189-192.
4. Волынские епархиальные ведомости. - 1894. - № 5.- С.152-157.
5. Гофман Ї. Чехи на Волині. - Прага, 1998. - 32 с.
6. Забелин А. Военно-статистическое обозрение Волынской губернии. Ч.І. - К., 1887. - 368 с.
7. Памятная книжка Волынской губернии на 1895 год. - Житомир, 1895. - 340 с.
8. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1987 г. VIII. Волынская губерния. - СПб 1904.-282 с.
9. Полное собрание законов Российской империи. Собр.3. - Т.7. - СПб., 1889. - 533 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі - ЦДІАУ), ф.442, оп 150 спр 5
11. ЦДІАУ, ф.442, оп.617, спр.114.
12. ЦДІАУ, ф.442, оп.618, спр.261.
13. ЦДІАУ, ф.442, оп.620, спр.153.
14. ЦДІАУ, ф.442, оп.693, спр.292.
15. ЦДІАУ, ф.707, оп.225, спр.49.
16. Cichocka-Petrazycka Z. Ziwioi niemiecki na Woiyniu. - Warszawa, 1933. - 170 s.

Надольська В.В. Становлення і розвиток національних освітніх закладів іноземних колоністів Волинської губернії. У статті простежуються процеси формування і особливості функціонування німецьких і чеських навчальних закладів у другій половині XIX ст. Аналізуються зміни політики російського царизму стосовно шкіл іноземних колоністів.

Nadolska V.V. Formation and development of national educational institutions of the foreign colonists in Volyn gubernia. The article observes the processes of formation and peculiarities of functioning of the German and Check educational institutions in the second half of the 19th century. The changes of Russian tsarism policy as for schools of the foreign colonists are analized.

ФЕНОМЕН СТЖИЖІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(МИСТЕЦЬКИЙ АСПЕКТ)

Кубицька Н.В.,
аспірант

Львівська академія мистецтв

Охріменко Г.В.,
старший науковий співробітник,
кандидат історичних наук

Волинський обласний краєзнавчий музей

Охріменко В.Г.,
студент історичного факультету

Волинський державний університет ім. Л. Українки

Одним з надзвичайно цікавих етнокультурних явищ в первісній історії Волині та Волинського Полісся була стжижівська культура (СК). Ця культура початку бронзового віку належить до кола культур з шнуровою керамікою, а отже, до індоєвропейських. Вона, безперечно, мала певне відношення до праслов'янських етнопроцесів, так як передувала тшцінецько-комарівській культурі середини бронзового віку. Етнографічними особливостями цієї культури є посуд: округлі горщики з ручками, миски, кубки, черпаки, - пишно оздоблений відтисками мотузки, які утворювали чотирикутники, трикутники - землеробські символи полів; насічками, ямками, гребінцем; крем'яні вироби: кинджали, листовидні наконечники списів, серцевидні наконечники стріл, сокирки, мідні та бронзові вискові кільця та браслети, крем'яні та бронзові сокири.

Особливість СК полягає в тому, що вона сформувалася як регіональна, поширена переважно у верхів'ях Стиру та Горині, тобто на Поліссі. Імовірним ареалом її складання

міг бути чотирикутник між згаданими двома річками та Прип'яттю. Це припущення підтверджується матеріалами з уроч. Горинка, розташованому в місці, де р. Случ впадає в р. Горинь. Тут знайдено кераміку з рослинною домішкою, подібну до поліської пізньонеолітичної, але з відбитками шнура. Справа в тім, що Надприп'яття було місцем стику двох культур: волинської неолітичної та німанської (IV - III тис. до н.е.). Перша з них охоплювала Правобережжя Прип'ятського Полісся, пам'ятки іншої розташовані на заході Білорусі та, частково, на правому березі Прип'яті. Якщо першу з них можна віднести, з багатьма обмовками, до праслов'янського етнокультурного субстрату (О.Гардавський, С.Березанська, І.Свєшніков, Д.Телєгін, Г.Охріменко), то німанська, на думку В.Ісаєнка, М.Чернявського - археологів з Білорусі - може мати відношення до прабалтів. Про те, що північна частина Волинського Полісся багата балтськими топонімами та гідронімами добре відомо з досліджень О.Трубачова та ін.

Беручи до розгляду такий аспект названого етносу як мистецькі прояви кераміки, варто звернути увагу на два моменти: 1) необхідність усвідомлення того, що волинська та німанська культури були носіями оригінальних систем декорування посуду і при цьому в обох було багато подібних деталей; 2) стжижівська культура формувалася як особливий симбіоз пізньонеолітичних аборигенних мисливців та рибалок та цілої низки впливів із заходу, сходу, півдня.

Орієнтуючись на дослідження І.Свєшнікова можна вичленити такі з них:

1) неолітичні впливи, що проявляються в прогладжуванні посуду віхтем трави, орнаментах з гребінця, рядів нарізок, заглиблень, технологічних особливостях підготовки глиняної маси, домішках шамоту - дрібно товченої кераміки в посуді з поліських пам'яток та жорстви на волинських;

2) впливи городоцької та здовбицької культур шнурової кераміки;

3) впливи пізньострічкової розписної кераміки;

4) характерні особливості кераміки СК: потовщення краю вінець, звичай орнаментувати внутрішній край вінець, валики з нарізами, ряди вертикальних нарізів на вушках, які нагадують орнаментаційні засоби культури лійчастого посуду (ці ж подібності зауважував К.Яжджевський);

5) схожість окремих форм посуду стжижівської культури з культурою кулястих амфор (Е.Глосік);

6) можливість впливів з боку межановицької культури теж шнурової кераміки, що видно в особливостях посуду з Вишкова та Коршева;

7) впливи катакомбної культури;

8) впливи культури багатоваликової кераміки.

Підсумовуючи І.К.Свєшніков пише, що район виникнення культури слід шукати поблизу території поширення культури гребінцево-накольчастої кераміки, там, де могли ще довго існувати пережиткові елементи попередніх культур - пізньострічкової розписної та лійчастого посуду [2, с. 158-159].

Отже, перерахованих чинників впливу бачимо принаймні вісім, враховуючи можливі впливи і німанської, і волинської культур Прип'ятського Полісся. Проте перебільшувати фактор поліського неолітичного етносубстрату теж напевно не можна: за антропологічними характеристиками деяких черепів, обстежених Г.Дебец та Т.Кондукторовою, вони належали европеїдам з високим вузьким обличчям і відзначалися доліхокранністю та грацильністю [2, с. 155], а носії дніпро-донецького кола культур, куди відносимо і волинську неолітичну культуру - до масивного пізньокроманьйонського типу людей [3, с. 186]. З цих різних впливів, естетичних смаків, традицій і сформувалося таке незвичайне мистецьке явище як кераміка стжижівської культури. Її позначає, перш за все, розмаїття форм виробів, пластичні та орнаментаційні елем енти декору горщиків, черпаків, амфор, мисок, кружок. Особливим розмаїттям відзначалися горщики з чотирма, двома орнаментованими ручками, кулястим тулубом, вузьким горлом, як у культурі кулястих амфор (рис. 1). Для виробів же Полісся, і в цьому вони дуже подібні до кераміки волинської неолітичної культури, властивий коричневий колір, домішка шамоту, бархатистість поверхні, розчеси віхтем поверхні.

Рисунок 1. *Горщик стжижівської культури, знайдений біля м. Володимира-Волинського.*

Частина виробів СК позбавлена декору (Луцьк-Гнідава, Майден-Липно, уроч. Кургани, Коршівець, Городок) (рис. 2.1,2.2, 2.3) [1, с.55, рис. 28; 2, с.133, рис. 47,6,10,14]. Це і горщики, і глибокі миски, і вази. Деякі з них мають псевдоручки у верхній частині або ручки, інколи ребристу поверхню (Цумань, Майдан-Липно-Кургани). Решта ж оздоблені переважно відтисками шнура.

Рисунок 2. Кераміка з пам'яток стжижівської культури:
1 - Городок, випадкові знахідки; 2, 3 - Коршів, поселення (за І.К.Свєшніковим).

Так, горщик, з Вишкова по вінчику прикрашений чотирма кутами (вершинами вгору), в кожному з яких по чотири відтиски. Вінчики теж мають поздовжні відтиски шнура. Між горловиною та округлим тулубом нанесені короткі вертикальні відтиски мотузки. Напевне, вісьмома чотирикутниками прикрашена у верхній частині велика дворучна миска з Валентинова, кожен з яких має п'ять вертикальних відрізки ліній, між якими

знизу нанесено по чотири відбитки, а зверху по шість (не виключено символіка чисел!). Під зрізом вінець вдавлено три горизонтальні ряди шнура. Це справжній шедевр! З цього ж поселення походить так, само майстерно та оригінально прикрашений горщик з трьох рядів розміщених поряд трикутників (у верхньому і нижньому по вісім), але з заокругленими вершинами. З Валентцнова походить і одноручна ваза, відбитки на якій нанесені «полями». Виріб з Вишкова (близько м Луцька) прикрашений у верхній частині трьома горизонтальними рядами вертикальних відрізків. Тектоніка та декор цих посудин досконалі [2, с. 132].

Дуже подібна до останнього ваза з Торчина за формою і декором (рис.3.1). Незвично великими розмірами і чудовим декоруванням верхньої частини відзначається горщик з Торчина, що має чотири ручки, кожна з яких обрамлена ніби ромбом з відбитків (рис.2.1, 2.2) [2, с.134, рис.48;2, 12].

Рисунок 3. Матеріали з могильника, Торчин Волинської обл.:
1 - поховання № 4; 2 - кераміка із зруйнований поховань (за І.К.Свєшніковим).

Чудові зразки горщиків з вужчим та ширшим горлом походять із Зозова. У верхній частині вони прикрашені горизонтальними рядами шнура, які закінчуються на межі з тулубом рядом коротших відрізків, з'єднаних по два (рис. 4.1, 4.2). Подібним є і третій горщик з цього пункту, але його декор горла урізноманітнює між горизонтальними лініями короткі вертикальні, а в нижній частині відбитками, що нагадують підківки (рис. 4.3) [2, с.129, рис.45; 1,,7, 8].

Отже, керамічні вироби стжижівської культури можна розглядати як видатне мистецьке явище. Складається враження, що виготовляли їх не лише професіонали-гончарі, а люди, посвячені у вищі знання. На це, зокрема, можуть вказувати кількість відбитків. Але треба відзначити при цьому, що при подібності у формах, вироби з поліських територій та Волині різняться між собою у декорі: волинські мають зачасти темно-брунатну барву, як наслідок іншої технології випалювання, інколи домішку жорстви (Коршівець), можливо, іншу глину.

Необхідно також зауважити, що за технологічним виготовленням вироби цієї культури мають багато подібного до кераміки волинської неолітичної культури:

1) коричневий колір, характерний для давньої поліської кераміки і залежав від способів випалу;

2) протирання посуду віхтем трави чи гребінця, від чого на внутрішній та зовнішній поверхні утворюються характерні розчеси;

3) збереження окремих елементів декору - гребінцевих відтисків, рядів насічок, ямок, вдавлень нахиленою паличкою.

Ще одна важлива деталь: переважання на посуді СК шнурових відтисків - це очевидно не була лише данина моді і доказ головного вектору впливу з боку культур городоцько-здовбицької та межановицької, а й ознака періоду, коли на Поліссі пишно розквітає ткацтво (це особливо простежується в наступних культурах Полісся). Різні композиційні мотиви шнурового оздоблення стжижівської кераміки необхідно розглядати як гіпотезу можливості подібних вишивок. Адже керамічні голки відомі ще з палеоліту, а в бронзовому віці подібні вироби були цілком реальними.

Рисунок 4. Кераміка стжижівської культури. Зозів II, 1961-1964:
1-3 - яма № 22 (за І.К.Свєшніковим).

ЛІТЕРАТУРА

‘. Кучінко М.М., Охріменко Г.В. Археологічні пам’ятки Волині. - Луцьк: Вежа, 1995.
2. Свєшніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III - на початку II тисячоліття до нашої ери. - К.: Наук, думка, 1974.
3. Телєгін Д.Я. Дніпро-донецька культура. - К.: Наук, думка, 1968.

Резюме. У статті відображається одне з цікавих культурних явищ в історії Волині та Волинського Полісся початку бронзового віку - стжижівська культура. Проявом мистецтва є кераміка, прикрашена відтиском шнура. Такий орнамент є також ознакою розквіту ткацтва на Поліссі.

The summary. One of the interesting cultural phenomena in a history of Volyn and Volyn Polissia of the beginning of the Bronze Age is revealed in article. This is the Stzchizchov’s culture. Display of art is the ceramics decorated with a print of a cord. Such decorative pattern is also die attribute of a flourish weaving of Polissia.